

עתונות והיסטוריה

העתונאים, אשר על פי גירסה אחת כותבים את "ההיסטוריה של העתונות", או לפי גירסה אחרת "כותבים היסטוריה בחיפזון" – הזמן שלהם הוא מה שהיסטוריון אחד כינה פעם "זמנם של בני אדם", בניגוד ל"זמן הקולקטיבי" של ציבור או אומה. שני סוגי הזמן כרוכים זה בזה.

ככלות הכול, מה הם עתונים אם לא יומן יום יומי של חיי אומה ומדינה, כמעט בכל התחומים: מדיניות, כלכלה, ספרות, תרבות, חינוך, משפט, פלילים? כל אלה נרשמים בידיהם של בני אדם, שאינם מודעים – איזה מן האירועים הללו יזכר בעוד כך וכך שנים כמשהו ש"עשה היסטוריה".

כלום יודע עתונאי, כאשר הוא יוצא לסקר אירוע מסויים, שהוא עתיד להיות "אירוע היסטורי" – משהו נשגב והירואי, התרחשות הרת-אסון, או משהו שבסופו של דבר יצורף למצעד-האיוולת של ברברה טוכמן? לעתים, אנו משערים, אנו מנבאים, אנו מאמינים שאירוע זה או אחר הוא "היסטורי", אבל לאיש מאתנו אין ביטחון, שכך תראה אותו, בסופו של דבר גם אותה "סבתא" של בן גוריון. "ייתכן, שבגלל עצם טיבו של עתון כיצור א-היסטורי יתברר, שידיעה שהעורך או הכתב סברו ברגע הורדתה לדפוס ש"ערכה ההיסטורי" לא יסולא בפז, ערכה האמיתי יהיה כקליפת השום כבר למחרת היום.

★

עתה נשאל אותה שאלה, אך בסדר הפוך: האם "סבתא היסטוריה" יכולה גם לשמש מקור לחקר העתונות כהוויה פוליטית חברתית ותרבותית אוטונומית?

בגיליון זה אנו מפרסמים מאמר מאת פרופ' אנדז'יי פאצ'קובסקי מווארשה, היסטוריון שהשתתף בראשית פברואר בירושלים בכינוס הבין לאומי לתולדות יהודי פולין ותרבותם והירצה על העתונות היהודית פולין בין שתי מלחמות העולם.

פרופ' פאצ'קובסקי היה גם אורח שלנו ליום אחד באוניברסיטת תל אביב. בשיחה שהיתה לנו עמו פיתח את הרעיון שעליו הוא גם כותב במאמרו, ועיקרו הוא: העתונות כשלעצמה מהווה תופעה חברתית או פוליטית ללא כל קשר, או אם תרצו – בנוסף להיותה מקור לחוקרים בעתיד.

פרופ' פאצ'קובסקי, שכותב על תולדות העתונות היהודית בין שתי מלחמות-העולם, הגיע אל הנושא שלו והתחיל להתעניין בו בצורה אינטנסיבית כתוצאה ממחקר שערך בעתונות של המיעוטים הלאומיים השונים בפולין. הוא עסק, בעיקר, ביהודים ובאוקראינים, וחיבר על כך כמה ספרים ומאמרים. העתונות היהודית היתה לאין ערוך עשירה ומגוונת יותר מן העתונות של כל מיעוט אתני אחר בפולין.

אכן, העתונות היהודית היא תופעה בפני עצמה. כדי להבין את מהות האידיאולוגיה שלה, המבנה שלה, תפוצתה הגיאוגרפית, מעמדה בקרב הציבור אותו היא שירתה, יחסי הגומלין שלה עם השלטונות ועם אוכלוסיית-קוראים לא יהודית וכיו"ב היבטים, אתה חייב ללכת אל "סבתא היסטוריה" וללמוד ממנה – אבל הפעם בכיוון הפוך.

אינטראקציה זו בין עתונות והיסטוריה – זו שהולכת בשני הכיוונים – היא אחד הדברים המרתקים בתרבות האנושית של מאות השנים האחרונות.

ראש התכנית ללימודי עתונאות

"כשאני רואה בעתונות כותרות מרעישות כאילו העולם עמד מתנועתו ומתהווים שינויים מדהימים שיהפכו את גורל האנושות, הקוסמוס, יום אחר יום, שבוע אחר שבוע, אני שם על אפי משקפיים של סבתא אחת שבעת-ימים ורבת-ניסיון וחושב שלמרות גילה הגבוה היא שומרת על צעירותה ורעננותה: ההיסטוריה.

"במשקפיים אלה יש, וכותרות גדולות על דברים מרעישים נעשות קטנות ונעלמות, ויש דברים שאינם מופיעים כלל בעתונות ולא מזכירים כלל את שמם, ורואים אותם כבעלי ערך גדול ומכריע. המשקפיים עוזרים להבחין אם אלה רק דברים כקצף על פני המים, העושים רושם גדול ונעלמים, או שהם דברים המרבים באמת אושרו של אדם ומעלים את האנושות לדרגה גבוהה יותר".

דברים אלה אמר ראש ממשלת ישראל דוד בן גוריון במרס 1953, באספה הכללית של אגודת העתונאים בתל אביב.

כשאתה "מדפדף אחורנית" באלפי עמודי עתון כלשהו מ-40 השנים האחרונות בלבד – שנות המדינה – אתה רואה עד כמה צדק בן גוריון: דברים שנראו בשעתם "מרעישים", באמת התגמדו במרוצת השנים עד כי אתה תמה מדוע וכיצד הגיעו לעמוד הראשון. ואילו אירועים אחרים, שהיום אתה יודע בוודאות שמילאו תפקיד מכריע בהתפתחות פוליטית או חברתית במרוצת השנים, עורך החדשות שטיפל בהם לפני כך וכך שנים כלל לא החשיב אותם ולא צפה מראש את התפקיד שימלאו.

אלא שכל זה הוא אמת חלקית בלבד.

באותו נאום, שבו הביא בן גוריון את המטפורה הציורית כל כך על "סבתא היסטוריה", הוא לא גילה לנו נתון אחד, רלוונטי מאד: בת כמה היא סבתא זו?

אמנם אין שואלים אשה לגילה, אפילו היא כבר סבתא, אבל בגילה של "הסבתא" שבן גוריון הזכיר, תלויה התשובה לאחת הבעיות החשובות מאד שבחן עוסקים מי שעוסקים בשני המקצועות: עתונאים והיסטוריונים.

הבעיה מורכבת מכמה נושאי משנה. למשל: האם כאשר היסטוריון ועתונאי אומרים: "אירוע היסטורי", האם שניהם מתכוונים לאותו דבר? מתי בעצם מתחילה מה שאנו מכנים "היסטוריה בת זמננו"? מי קובע זאת ועל פי אילו קריטריונים? מהי אותה צומת זמן, שבה מתרחשת המטמורפוזת הפלאית שבה חדשה עתונאית הופכת ל"היסטוריה" ומה שהיה כותרת העוסקת ב"רגע הקיומי" נוסק לפתע אל הנצח? האם זמן זה נמדד במאות שנים? או אולי עשרות שנים בלבד? ואולי יודעים את הדבר כבר ברגע התרחשותו? ג'ורג' אליוט אמרה פעם, ש"אומות מאושרות כמוהן כנשים מאושרות – אין להן היסטוריה". ואילו נשיאה הראשון של מדינת ישראל, פרופ' חיים וייצמן, התבטא בהזדמנות כלשהי, שעם ישראל יש לו "יותר מדי היסטוריה ופחות מדי גיאוגרפיה".

מעבר לאפוריזמים השנונים אפשר – כך נדמה לי – לקבל את המוסכמה, שבזמן כלשהו מתחיל רישום ותיוק של אירועים, שהסך הכל שלהם (יחד עם הערות השוליים של החוקרים המלומדים) מהווה היסטוריה כתובה. לכל הדעות, ההיסטוריה הכתובה בת זמננו, שניזונה ממקורות שונים מונה את העתונות בין אחד ממקורותיה החשובים, יחד עם ספרי ביוגרפיה, ספרי זכרונות ולעתים אפילו ספרות יפה, שנתפרסמו בעת כלשהי. העתונות היא מאגר בלתי נדלה כמעט של אינפורמציה, אף כי לעתים מידע סלקטיבי למדי.